

ПРЕДПИСАНИЯТ МОДЕЛ НА ЛИЧНОСТ И ПОВЕДЕНИЕ В ДОКТРИНИТЕ НА ХРИСТИЯНСТВОТО И ИСЛЯМА: СРАВНИТЕЛНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Красимира Йонкова

*Живей както желает, но знай, че си смъртен!
Обичай когото искаш, но знай, че ще се разделиш с него!
Стори каквото искаш, но знай,
че ще ти се отплати според това!*
Газали

В помисъла за бъдещето човекът от най-ранните си дни се е боял и продължава да се бои от гибелта на себе си и на света – край на живота му, природни бедствия, войни, катаклизми – и всевъзможни апокалипсиси. В същото време, той е копнял и продължава да копнее за място, където винаги му се е искало да бъде – в рая.

Библейската дума за „рай” носи семантиката на „оградено място” или „градина”, в която съществува човешко е защитено и безгрижно. И двете религии, Християнството и Исляма, познават представата за този свят на умиротворение – селение на блажените, щастие, златен век, едем.

Съгласно благочестивата им вяра – в началото на всички времена човекът вече е пребивавал в рая.

Съгласно надеждата им – в края на всички времена той отново ще се върне там.

Но раят е свят на надеждите и на светския човек, търсачът-мечтател – за което свидетелстват всякакви мирянски утопии. Остава да се заключи, че да бъдеш човек означава и способност да сънуваш съня на щастieto. Дали „сънят” се храни от религиозна вяра или

светска утопия, значение няма. Значение има да не допуснем тя да закърнее – тази способност за пребиваване в съня на щастието...

Строго погледнато, изповядването на вярата има един субект – човека, и един обект – Бога. Вярата е възможна единствено в Бог, защото само той е смисълът в началото на всяко нещо и смисълът в края на всяко нещо. Именно защото човекът е бил свободно създаден от Бога – по негов образ и подобие – той обладава качеството на субект, който може да има Бог за свой обект. С други думи, тъкмо защото човекът „произлиза” от Бога, той притежава свободата, отговорността и вярата да признае Бога за свой Творец, Законодател и Спасител.

Подобна вяра, чийто субект е човекът и чийто обект е Богът, е благодат „свише”. Човек не придобива вярата, той само я изразява.

Едно е обаче да живееш с тази вяра и съвсем друго е да се опиташ да обясниш смисъла ѝ.

Религиите се ангажират с това. Две от тях са избрани за предмет на рефлексии тук. Но е факт, че настоящето се представя в измеренията на материалистичния, безумно консуматорския и високотехнологичен ХХІ век. Тогава, кому е нужно обръщане към тях?

Нужно е, защото има проблем. И той е, че съществуват много контраверсии за човешката същност и предназначение, намиращи израз в различни индивидуални и социални начини на живот, в различни политически и икономически системи. Те функционират в един глобализиращ се и бясно променящ се свят, лишавайки човека от опора, ценност, смисъл. Правят го брутален, заливат го с преходност и го обезкуражават.

Днес темата за религиозността сякаш не засяга масовия човек, парализиран от консуматорската истерия на властващия материализъм. По-скоро, тя засяга малък, ограничен елит, все още буден за човешки въпроси: за смисъла на живота и за смисъла на смъртта, за смисъла на материята и на духа, за битийната другост на отделната личност, за красотата и любовта, за Логоса и връзките в общността.

Религията дава отговори на подобни въпроси като ги полага в осъществяването на изначално отреденото единство на човека и неговия Създател. Това единство отразява чистото познание, което е индивидуално, и тоталната любов, която е необусловена. И в този дискурс, религиозното проникновение е смайващо дълбоко.

Защото всяка религия носи тезата за спасението и върши най-ценното в човека – преобразява го. Няма религия, в която да липсва елемент на преобразяване, което е свързано с добра промяна – в тялото и в духа, в чувството и в мисълта, в отношението и в действието. Затова очите, сърцето и пътят на хората – от древността до днес – се обръщат някъде там нагоре, към покровителя-спасител.

Никой не може да съществува сам за себе си, но най-същественото е, че никой не губи Бога в себе си – защото Бог не го губи никога. Човекът може да оставя Бога, но Бог не оставя никой човек. Това са религиите и затова те имат много дълъг живот. Хилядолетни са, докато всяка социална или икономическа формула има мимолетен характер и няма друга доктрина, която да може да повелява така, както религиите повеляват. Проповядваната от тях идея за безсмъртието например, има защитна сила. Тя гради въображение за бъдещето. „Царството небесно” не е известно на човека, но то съществува, осъществимо е с неговите възможности и може да стане в негова власт.

Религията дава универсален отговор на всякакви общочовешки въпроси, включително и този за щастието. Дава заявка за най-достоверен критерий. В отличие от всекидневието, бяга от субективни човешки мнения и съотнася към „другото” и „трансцендентното” – носителят и основанието на всяко битие. Не извежда посланията си от мисловната дарба на един творец, а от неуморния устрем за истина, чието вдъхновение е въпрос на откровение.

Заявената дотук позиция естествено може да се подлага на скепсис и да търпи възражения. Например:

Фундаменталният религиозен постулат – съществуването на Бога – отключва у съвременния рационален човек недоверчив отклик. Най-силният аргумент „против” е може би наличието на злото – у отделния индивид и света като цяло. Логиката е проста: ако Бог е всезнаещ, познава злото, а ако е всемогъщ, може да го отстрани. Въпросът е защо не го прави – щом е справедлив и абсолютно милосърден? Защо само в уникални случаи откликва на молбите за облекчение, а обичайно е тих и невъзмутим?

Твърдението за същността на човека също повдига немалко метафизични въпроси. Дали наистина личността е свободна и отговорна за действията си, или всичко у нея е предопределено – от някаква

промисъл, наследственост, възпитание, среда? Продължава ли животът след смъртта? С оглед на всеизвестния и очевиден факт, че човекът е смъртен, доказателствата за по-нататъшното му съществуване са твърде незначителни. От друга страна обаче, може ли вулгарната материалистична позиция – че хората са просто преходна глениност – да бъде вярна в светлината на необичайните екстрасензорни способности на някои да възприемат, чувстват, мислят и действат?

Особено предизвикателство за човешката рационалност е християнското твърдение, че една определена историческа личност е „божествена” и е средството, помирило веднъж завинаги Бога със земния свят. Ако това е така, защо цялата история на човешката цивилизация продължава да бъде своеобразен конгломерат от добро и зло?

Тези и подобни на тях възражения, са отдавна известни, но въпреки това религиозната догматика е жива. Не изчезва от обществата, дори от високотехнологично развитите държави. Изглежда, вярата, макар и изложена на дискриминация, поддържа жизнено проникновение, някаква визия за основни истини. Да се изостави, значи да се загуби онова, което дава посока, надежда на човешкия живот.

Днес религията е изправена пред реалностите на атеизма и виртуалното пространство, безбожието и секуларизацията на обществата. На мнозина изглежда все по-малко способна да запълва пропастта, разделяща я от въпросите, които интересуват съвременния човек.

А той става все по-тревожен и объркан... Затънал в суета и трескава загриженост за притежания, погълнат от духовно плебейство, користност и утилитаризъм. Саркастичен, нихилистичен и циничен. Неспособен да намери идентичност.

Предложеният текст на изложението по заявената тема съдържа два **изследователски фокуса**.

Първият се стреми да обоснове твърдението, че **интернализацията на религиозните послания в доктрините на Християнството и Исляма е възможен път за себеактуализация на днешния фрустриран човек, както и добра алтернатива на деструктивните тенденции в условията на криза – икономическа, екологична, но не по-малко и духовна**. Това е път, чието извървяване дава достоен отговор на важния въпрос как да живея и в какво да вярвам, гради опора и генерира сила на личността.

В България се изповядват основно двете религии. В една или друга степен, на масата от хора идеологията и практиката на Християнството са познати. Затова опитът за изложение на ислямските доктринални принципи има по-цялостен и детайлизиран характер. Предупрежденията за „фундаментален Ислям“ – у нас и в планетарен мащаб – ескалират, без да се държи сметка за несъвместимостта на двете понятия. Самите семантични конструкти „автентичен Ислям“ и „радикално поведение“ се самоизключват.

Оттук следва, че проблемът е в познаването. А когато човек не познава нещо, той се страхува от него, лесно го изкривява или се оставя да бъде манипулиран, бяга от различното. Авторската позиция е, че двете доктрини имат по-скоро общи, отколкото различни послания.

Ценностите, които те утвърждават – уважение към творението на Създателя, защита на живота и здравето на хората, грижа за страдащите и милосърдие към бедстващите, ненасилие и стремеж към добротворство – са универсални. От друга страна, всеки човек е генератор на идеи, стремления и действия, които са уникални. Следователно човек може да е щастлив само когато хармонизира себе си – със самия себе си и света около себе си. Общочовешките религиозни послания имат тази важна нравствена функция – да отхвърлят егото, което възгордява и погубва, и да утвърждават любовта.

Този ред на мисли оформя втория изследователски център на изложението, обвързан с твърдението, че **въпреки догматичната апологетика на различията в Християнството и Исляма, съществуват явни прилики в структурата и начина, по който части на всяка доктрина се обединяват и създават модел на личност и поведение, въплътен в достоен начин на живот.**

Първо, и двете доктрини поддържат твърдения за същността на Вселената като единно цяло. Придържат се към вярата в Бога – всемогъщо, всезнаещо и добро същество, сътворило и контролиращо всичко съществуващо.

Като част от учението си за мирозданието, Християнството и Исляма предлагат схващанията си за същността на историята. И в двете доктрини, значението на историята произлиза от връзката ѝ с вечното. Божеството използва историческите събития за осъществяване на целите си, като се разкрива предимно в живота и

смъртта на Иисус и Мохамед. И двете идеологии разглеждат историята като развитие в определена посока, със сходни движещи сили и направление.

Второ, липсват значими разминавания относно същността на индивидуалното човешко същество и предписания модел на личност. Въпреки, че личността на Християнството е по богоподобна, отколкото тази на Исляма, и в двете религии тя е „по образ” на Създателя. Всеки е свободен да приеме или отхвърли божията цел и съдбата му, в крайна сметка, зависи от това. Но всеки ще бъде съден съобразно начина, по който е използвал свободната си воля. Присъдата надхвърля измеренията на земния живот, защото отделната личност надживява физическата смърт. И в двете доктрини ясно се откроява значението на тази морална свобода на индивида.

Трето, съществува единство в съжденията относно „погрешността” на човека и изграденото от него общество. И в двете доктрини социалното взаимодействие не отговаря на Божията промисъл, защото връзката на човека с Бога е прекъсната. Повечето хора използват неправилно свободата си, отхвърлят Го и стигат до „грехопадението”.

В терминологията на социалната психология това е феноменът на алиенацията – представата за някакъв идеален стандарт, на който актуалният човешки живот не отговаря. В резултат, разочарованата личност се отчуждава от себе си и всичко, губейки опорите на живота си.

Четвърто, Християнството и Ислямът предлагат еднакви решения за изход от негодите на земния живот – вярата, че всемогъществото на Бога може да спаси човека от греха – бездуховността, обезчовечаването, алчността, омразата, егоизма, насилието, загубата на смисъл...

Представата и на двете доктрини е за личност, възвърната към състоянието, което Бог е предвидил за нея – да обича Създателя си и да живее според предписанията Му. Процесът на цялостно завършване на възродената личност приключва в отвъдния свят, защото човекът и обществото в земния свят остават несъвършени и заразени от световния грях. Както ясно е казано в Корана: „Човекът бе сътворен слаб; Човекът е в загуба; Човекът е голям неблагодарник” (*сури 4: 28; 103: 2; 100: 6, с. 82, 601, 599*).

Пето, двете системи вярвания са абсолютни в своя обхват: твърдят, че притежават истината за целия човешки живот; утвър-

ждават нещо за същността на социалния свят и всички хора – по всяко време и на всяко място; изискват не само признание, но и действие. Така вярващият приема следствията от вярата си в своя начин на живот.

И шесто, институцията определя както догмите на вярата, тоест ортодоксията, така и нормите на практическото ѝ изражение, тоест ортопраксията. Без съмнение, за всяка система от вярвания съществува някаква организация. Тя си приписва предаността на вярващите и поддържа авторитет по отношение на доктрината и на практиката. Институцията тук е църква и джамия. По-точно, днес съществуват християнски църкви и мюсюлмански джамии, които си съперничат и определят като истински различни версии на вярата си, а на практика следват различна политика. Подобни формации са типични за двете религии, но са извън тематичния замисъл на настоящия текст.

Той има за цел да покаже – придържайки се към автентичните източници Свещената Библия и Свещения Коран – че съществува по-скоро единство, а не противоборство на доктриналните предписания за модел на личност и поведение. Разликата е по-скоро терминологична, отколкото принципна.

Замисълът е в опита за прилагане на сравнителен концептуален анализ към въпроси за същността на човешката природа, вярата и нравствеността, включени в посланията на Християнството и Исляма. Оценени от автора тук за неподвластни на времето и особено стойностни днес.

С други думи, въпросите, засягащи онова, което ни предписва да правим – лично и социално – един очарователно завоалиран и прекрасно етичен интелектуален и емоционално-чувствен пейзаж. Обичайният разум сякаш не е в състояние да си представи широтата на достъпните за човека духовни измерения. Трябва да надскочи себе си. И за радост, тази истина става прозрение за все повече умове.

Вложено е усилие за възможно най-ясна и сбита рефлексия върху религиозните понятия в присъщата им символна даденост. Стремещът е да се очертае ценното до днес – без догматика и претенции за богословска компетентност, с помощта на социалнопсихологичната мисловност и дължимата почтителност – в един възможен подход към това, което може да бъде разбрано от този, който иска да разбере.

Каквото и да се случи с човека в непредвидимия ХХІ век, едно е сигурно: че любопитството и тягата към тайнственото ще стават силни у него, по-силни, отколкото задоволството от „доказаните научни факти“ или от „здравия разум“ на ежедневието. Независимо от страха или благоразумието.

Концепции на Християнството

През двете хилядолетна си история Християнството се е развивало и в настоящето е особено обвъркано, тъй като липсва консенсус относно автентичните доктрини. В трите основни разделения (римокатолицизъм, източно православие и протестантство) има много различия, макар че всички признават произхода си от някои ранни вярвания, Стария и Новия завет. Несъгласието е във връзка с авторитета на тези източници – някои изтъкват текстовете, други традициите на църквата, трети индивидуалния религиозен опит на вярващия. По тази причина осмислянето на Християнството като монолитна теория е трудно.

Концепцията за **Сътворението** на света е много съществена част на християнската доктрина (Стар завет). Разказът за сътворяването на света и човека в „Битие“ няма начало във времето. Той не е история, а по-скоро мит, символ на дълбоки религиозни послания, утвърждаващи отношения и чувства. Може би, че любовта е най-важното: „Никой никога не е видял Бога, но ако любим един другия, Бог пребъдва в нас“ (*Йоан, 4: 12, с. 173*). Любовта (Бог) е истината и живота.

Съществува **Бог**. Той не е обект сред многото други и не е нещо „там горе“. Не заема място в пространството и не съществува за определено време. Не може да се идентифицира и със света като цяло. Християнският Бог е трансцендентен и иманентен. „От века Ти си Бог“ (*Стар завет, Псалм 90: 2, с. 597*). Следователно, трансценденталното съществуване на Бога е от фундаментално значение за Християнството.

Несекващите дебати около прословутото „онтологично доказателство“ днес намират умиротворение в решението, че

съществуването на Бога не може нито да се докаже, нито да се отхвърли само чрез разума; то не е въпрос на аргументи, а по-скоро на вяра и никакво възможно доказателство не важи срещу него. Щом Бог е трансцендентен, то Той е невидим, неосезаем, ненаблюдаем и непроверуем чрез емпирични методи. Но същевременно Той не е чиста абстракция, а индивидуално Същество, за което се вярва, че ни обича.

Според Библията, **човекът** е създаден от един съвършен Бог, който има определени цели за неговия живот. „Що е човекът, та да го помниш?“ – се пита в Стария завет и се отговаря: „А Ти си го направил само малко по-долен от ангелите и със слава и чест си го увенчал. Поставил си го господар над делата на ръцете си и всичко си подчинил под нозете му” (*Стар завет, Псалм 8: 4; 5; 6, с. 548*). Следователно човекът е отговорен.

За разлика от другите живи организми, само той разполага с разум, който му дава възможност да осмисля това, което възприятията му носят от околния свят. Разсъждавайки, той взема решения кое е стойностно и кое не. Самата ценност на живота се осъзнава като обстоятелство, външно за човека. Щом животът е „подарен” от Бога, логически следва, че никой няма право над нечий чужд живот – защото не е допринесъл за създаването му. Животът е ценен поради творческия му характер. Всеки човек е творец – на съдбата си и на съдбите на другите. За да придаде аргументиран смисъл на това понятие, Християнството дава определение за божествения произход на живота – за неговото творческо начало. Създаден по образ и подобие на върховния Творец, човекът също има дарба на творец във времето на кратките си земни дни. Тя го подтиква да приема присъствието си в материалния свят за несравнимо благо.

Отношението на човека към Бога е лийтмотив на християнските персонологични възгледи. Човекът, създаден „по образ и подобие” божие, заема специално положение. Той е уникален и сътворен да властва над останалото творение, защото в него има нещо от способността да обича на самия Бог. Човекът е създаден със силата на Любовта, за да може да постигне целта на своя живот чрез любовта си към Него.

Постигането на целта на човешкия живот – любов към Бога и поведение, съобразно волята Му – е възможно за всички. Ако човек

владее познание, но е лишен от любов, той е нищожен. Тази любов не е само милосърдие, нито е тъждествена само на човешките чувства – защото по същност е божествена: „Усъвършенствайте се, утешавайте се, бъдете единомислени, живеете в мир. Поздравете се един друг с целувка. И любовта на Бога ще бъде с всички вас” (Коринтяни 13: 11; 12; 14, с. 216).

Проблемът за **любовта и свободния избор** има фундаментален миросгледен смисъл и обхваща глобално човешката екзистенция. Във възсъздаването на личния живот в параметрите на духовната свобода, християнската традиция утвърждава най-важното условие за постигане на богоподобие – изначалната цел на човешкото съществуване. В тази традиция свободата е категория не толкова от онтологичен, колкото от нравствен порядък. Тя е способност на личността да ръководи чувства и желания посредством разум, способност за творческо утвърждаване. И човек е отговорен за своето утвърждаване, именно защото притежава свободата.

В някакъв смисъл, тя е самопритежание. Властта на личното Аз е може би най-важното измерение на човешката самореализация. Всяка свобода се реализира в съгласие с волята. Волята мобилизира душевните сили в посока на поставената цел, решавайки да преодолява всякакви препятствия. Но субект на моралния избор остава винаги самият човек. В семантиката на Християнството, той избира да бъде „горд” или „смирен”.

Смиреният човек възприема трудностите като очаквани събития, които се случват поради несъвършенството му. Предизвикателствата го подтикват да се бори, за да се усъвършенства, справяйки се с обстоятелствата на живота. И обратно. Гордият човек потъва в егоцентризма си, който всъщност покварява живота му.

В Светото Евангелие се казва: „Каквото излиза от човека, то осквернява човека. Защото отвътре, от сърцето на човеците, излизат зли помисли, блудства, кражби, убийства, прелюбодейства, користолюбие, коварство, сладострастие, лукаво око, хулени, гордост, безумство. Всички тези зли неща излизат от човека и оскверняват човека. (Нов завет, Марко, 7: 20-23, с. 46). Следователно има голяма нужда от опрощение, и за вярващия чрез своята смърт на кръста **Иисус Христос** го прави възможно. Човешките грехове разделят хората от

Бога, а разделянето от Него означава смърт: „Защото заплатата на греха е смърт, а Божият дар е вечен живот...” (*Римляни 6: 23, с. 182*). Поемайки върху себе си греховете, Христос умира вместо човешките. От обич към тях и за да имат те живот, той не само умира, но и възкръсва. Така побеждава силата на смъртта и с това открива за хората друго измерение на битийността им – вечността. Чрез смъртта и възкресението си, той освобождава човешките от греховете и страстите им, предлагайки им алтернатива да променят живота си.

Християнското разбиране за поведението на личността ясно изкрystalизира в дихотомията „свобода – детерминизъм”, чиито прояви се възплъщават в способността да се обича.

Повечето концепции по темата (по-стари и по-нови) поставят ударението върху развитието на уменията на човека да постига познание на теоретичната и моралната истина. Християнството поставя фокуса си не само върху морала и праведния живот, но и върху характера и личностната индивидуалност.

Всяко проблематизиране на свободата неминуемо попада в капана на философската дихотомия „детерминизъм – индетерминизъм”. Детерминизмът отрича свободата на избора и разглежда човешкото поведение в перспективата на причинно-следствената обусловеност. Личността се намира или под гнета на автентичната си безсъзнателна природа, или в матрицата на предписания от културния си модел образец. Цивилизацията не е в състояние да изкорени първичните влечения на човека, а той – със своята инстинктивна същност – не може да понесе ограниченията, налагани му от обществото. Така изборът не може да бъде свободен, а винаги предопределен от вътрешни или външни условия.

В противоположност стои концепцията на индетерминизма, обявяваща свободата като иманентно присъщо изражение на личността. Свободата е безусловна, защото човекът не е притежаван от света, а той е негов притежател. Тук личността е освободена от всякаква предопределеност – на природата си, на обкръжението си, на собствената си биография. Структурата ѝ се формира чрез творческо самоопределение в процеса на нейното себеутвърждаване.

Разбирането за **свободната воля** в християнската доктрина е в еднаква степен лишено както от крайностите на детерминизма, така

и на индетерминизма. Вследствие на извършен грях (нарушаване на Божията воля) започва процес на отчуждение от Него и от себеподобните. Необяснимо човек се чувства изоставен, самотен, обречен в безсмислието на личното си съществуване. В модела на Християнството това е религиозно-нравствена криза, за чието преодоляване е нужно време, запълнено с критично осмисляне.

Всяко човешко същество е склонно към егоизъм, съперничество или враждебност в степента, в която отхвърли Божията любов и попадне във властта на греха. Нарушената връзка с Бога води до победа на греха, а превъзможването на отчуждението е възможно с победа над личния егоизъм. Пътят е в избора на дълбока и цялостна промяна във възгледа за себе си и света, защото „няма нищо покрито, което не ще се открие, и тайно, което не ще се узнае“ (*Лука, 12: 2, с. 78*). Точно този избор на друг тип нравствено самоопределение в Християнството е свързан с **покаянието**. То се извършва под действието на свободната воля, която обръща личността към Бога, способен да въздигне душата ѝ към друг тип състояние.

Така семантиката на понятието за свобода съвсем логично се осмисля в семантиката на понятието отговорност. А именно – отношението на човека към предявените му нравствени изисквания. С делата и смъртта на историческата личност Иисус, Бог Отец е искал да спаси от грях света, възстановявайки прекъснатите отношения на хората с него. Обществото може да се спаси, когато хората наистина се преобразят и всеки индивид, приемайки Божието опрощение, започне възроден живот. С постъпките си Иисус Христос призовавал хората към действителна свобода чрез засилване на чувството им за отговорност пред себеподобните и пред Бога, активизирал емоционалните и интелектуалните им способности, за да ги накара да прозрат неотменимия факт на живота им – възможността за избор между доброто и злото във всеки епизод на съществуването им.

Всеки размисъл за доброто и злото е в съприкосновение с извечната тема за **теодицеята**. Думата идва от гръцки и буквално значи „справедливост“. Но семантично отразява „... опита на слабия човешки ум по пътя на религиозно-философски разсъждения да оправдае вярата в Бога и присъствието на злото в света“ (*Радев, 1994, с. 245*). Факт е, че освен езикът на ежедневието, всяка религиозна терминология

също ползва противоположни понятия: „Бог – Сатана”, „рай – ад”, „грех – добродетел”. В процеса на социализацията си индивидът ги усвоява и не е лесно да се издигне над равнището, където животът може да съществува без тях. Тъй като нещастията са задължителни епизоди на човешкия опит, хората се озлобяват; мислят, че Бог е нито добър, нито справедлив. Често се пита защо тези, които постъпват несправедливо успяват, и обратно – другите не успяват.

Но човешката гледна точка е много ограничена, а представата за добро и зло несъвършена. Липсата на съвършенство е трагедия в живота. Човек не може да каже „аз съм безгрешен”, но това не значи, че не му е дадено да го постигне.

Известното послание „Не се съпротивлявай на злото” трудно се поддава на тълкуване и даже буди удивление. Проблемът за злото действително е глобален и няма стандарт за разпознаването му. И все пак. Може да има едно просто определение: злото е нещо, лишено от хармония, и поради дефицит на любов не съдейства на живота (егоизъм, гняв, омраза). Следователно всичко, което е в съгласие с условията на живота, не може да бъде зло. Посланието „Не се съпротивлявай на злото” се оказва с разбираема логика, защото съпротивата храни, дава живот на злото, а несъпротивата – отнема живота му.

И още нещо. Иисус е казал за „осъждането” на другия, че само онзи, който е безгрешен, може да „хвърли първия камък”. С това е преподал един велик урок.

Никой (освен Бог) няма власт да съди другия. Чувството за справедливост е дадено на хората, за да могат да съдят собствените си постъпки. По същество, въздържането от осъждане на другите е въпрос на самоконтрол, доброта, състрадание и толерантност. То е израз на респектиращо отношение към Твореца на живите същества. А „прошката” – тази проява на сакралната същност – освен Бог, може да даде и човекът. В прощаването няма осъждане, защото е проява на любов. Който съди е нещастен, прави нещастен и другия. Но ако някой е простил на другия, и двамата се чувстват щастливи. Не е важно кой е сгрешил, важно е да се поправи сгрешеното.

В доктрината за **грехопадението** се съдържа християнското разбиране за злото. Човекът е грешник, защото неправилно е използвал свободната си воля, предпочел е злото пред доброто и

поради това е нарушил връзката си с Бога. В книгата на пророк Исая има един смразяващо близък на нашето съвремие текст: „Вашите беззакония са ви отлъчили от Бога и вашите грехове са скрили лицето Му от вас, та не ще да чува. Защото ръцете ви са осквернени от кръв, а пръстите ви от беззаконие. Устните ви говорят лъжи; езикът ви мърмори нечестие. Никой не изкарва праведна призовка и никой не съди по истината. Уповавате се на суетата и говорите лъжи. Зачевате злоба и раждате разруха” (*Стар завет, 59: 1-4, с. 726*). Не е ли това вярната дисекция тъкмо на нашето време?

В доктрината за грехопадението на човека фактически няма определено историческо събитие. Разказът за Адам и Ева, змията и ябълката не е буквален, а митологичен. Може би символ на факта, че съществува „фатален дефект” в самата ни същност. „Първородният грях” не означава, че човек е безвъзвратно покварен и не може да извърши нещо добро, а само че никой не е съвършен според Божиите стандарти. Освен това, грехът не се отъждествява с плътските желания (сексът има законното си място в брака), а по-скоро с гордостта и самотнението на личността.

Ерес е да се вярва в двойствени или равни сили на доброто и злото, защото Бог е Творец на всичко. Истинската същност на греха е в противопоставянето на човешката и Божиата воля и последващото отчуждение – от всичко.

Оттук следва и може би най-типичната библейска идея за **спасението**, възраждането на човека, което е възможно поради Божието милосърдие, опрощение и обич. Човекът е създаден с цялата Божествена любов, за да може и той да Го обича. Щом като човекът се е отвърнал от Бога, само Той може да прости и възстанови отношенията Си с него.

В Стария завет ясно присъства еврейската идея за спасението: „Сега, ако наистина ще слушате гласа Ми и ще пазите завета Ми, то вие ще бъдете Мое собствено притежание” (*Исход, 19: 5, с. 72*). Еврейският Бог се споразумява с избрания от него народ, освобождава го от робството в Египет и обещава, че ще бъде Негов народ – ако спазва заветите му. Когато израилтяните нарушават Законите, се появява идеята, че Бог използва исторически събития, за да ги накаже за греха им – тема, която се повтаря в историите и пророците на Стария завет.

За да се стигне до идеята за милосърдната Божия прошка, за заличаването на човешките нарушения и за възраждането на личността.

Типично християнската идея за спасението обаче пронизва текстовете на Новия завет, описващи живота и делата на Иисус. Твърдението е, че Бог присъства уникално в човешкото същество Иисус и че използва живота, смъртта и възкресението му, за да върне хората към правилните отношения със самия Него. Иисус е Син Божи, едновременно човешки и божествен. Той е две същности в една субстанция – Вечното слово, възплътено в човешка плът.

Сложният въпрос за **любовта към ближния** е толкова всеобхватен, колкото и любовта към Бога. В посланието на апостол Павел към римляните Законът на любовта е ясно формулиран: „Не дължете никому нищо, освен взаимна любов; защото, който люби друго, изпълнил е закона. Защото заповедите: не прелюбодействай, не убивай, не кради, не лъжесвидетелствай, чуждо не пожелавай, и всяка друга заповед се съдържа в тия думи: възлюби ближния си като самия себе си. Любовта не прави зло на ближния; и тъй, любовта е изпълнение на закона” (*Римляни, 13: 8-10, с. 189*).

Цялата нравствена традиция на Християнството говори за възможността и необходимостта от морална преориентация на личността. Такава е възможна, защото порокът и добродетелта съществуват в един екзистенциален контекст – макар и да се отнасят до различни състояния на човека с различна аксеологична насоченост. Един от начините да се изяви воля за достойнство, за развитие и съвършенство – е проявената любов към ближния.

Тук не се открива и следа от любов, която – под предлог, че се грижи за спасението на своя обект и се стреми да го направи такъв, какъвто той би трябвало да бъде – измъчва, затваря, наказва и убива. Ето защо в Христовото учение тя не се спира пред нищо, зовейки да се обича врага и да се прави добро на онзи, който те мрази: „Чули сте, че е било казано: обичай ближния си, а мрази неприятеля си. Но Аз ви казвам: обичайте неприятелите си и молете се за тия, които ви гонят, за да бъдете чада на вашия Отец... Защото, ако обичате само ония, които обичат вас, каква награда ви се пада? И ако поздравявате само братята си, какво особено правите?... И тъй, бъдете съвършени и вие, както е съвършен вашия Отец” (*Нов завет, Матей, 5: 43-48, с. 7*).

Един от най-светлите идеали на Християнството – **светостга** – не иска жертва на човешката автономия, нито пък отхвърля собствената воля в името на Божията. Изисква обаче осмисляне на тази автономия и живот, съобразно ценностните предписания. Всяко действие на човека има за цел да издига неговото достойнство, предоставяйки му възможност да разкрива богоподобната си същност. По силата на това призвание, той е отговорен за неизпълнението му. Тази отговорност има както мотивираща, така и обвързваща сила, тъй като изисква съзнание и за нея се държи строга сметка от съвестта. В едно от Евангелията недвусмислено се казва: „И от всеки, комуто много е дадено, много и ще се иска, и комуто много е поверено, от него повече ще се изисква” (*Лука, 12: 48, с. 79*).

Християнската свобода се упражнява чрез любовта. Определението в първото послание на Йоан „Бог е любов” (*4: 16, с. 173*) не казва, че любовта е свойство на Божията природа, а че е неин конститутив, тоест, любовта е това, което прави Бог това, което е. Следователно любовта не е окачествяващо свойство, а най-висшият онтологичен предикат. Затова любовта е тъждествена със свободата.

Етичните схващания за **живота, страданието и смъртта** в съвременния свят също се свеждат до категоризациите за „добро” и „зло”, издигайки стремежа към запазване на живота до фундаментална социална ценност и основен поведенчески коректив.

В Християнството Бог единствен има власт над живота и смъртта: „Аз убивам и Аз съживявам, Аз наранявам и Аз изцелявам” (*Второзаконие, 32: 39, с. 216*). Но ако Бог използва тази власт единствено с мъдрост и любов, то когато човек узурпира една власт, обладан от безразсъдство и егоизъм, неизменно стига до разрушение и несправедливост. Животът на слабите попада в ръцете на силния, а в обществото се губи правдата и доверието – най-важният елемент на човешките взаимоотношения.

Християнството приема, че човек е творение на Бога, и това е константа, през чийто дискурс се осмислят всякакви въпроси, свързани с неговото съществуване. На практика, това навежда поне към две умозаклучения:

– човек има стойност, надхвърляща цената на „материалите”, от които е сътворен;

– човек не разполага напълно с живота си, защото е отговорен пред по-висша власт.

Тези заключения повдигат важния въпрос: с какви права разполага човешката личност по отношение на съдбата си? Животът, като дар от Бога, има начало и край, определени от Дарителя. Въпреки многобройните си опити, в крайна сметка, християнската теология е принудена да признае, че действията на този дарител често остават неразбираеми за хората. С други думи, защо се налага да страдаме? Защо някои умират, без да го желаят, а други живеят, въпреки че желаят да умрат?

Подобни и много други въпроси, изглежда, все ще остават със скрити отговори. Недостъпни за рационалното съзнание, но достъпни за прозренията на духовното съзнание. В дълбините дори на най-необяснимото страдание Бог има някакви цели и планове. Следователно, да се прекъсне живота или да се прекрати страданието, означава изправяне на човека срещу планове на Създателя. В гледната точка на рационалния човек, страданието е зло, от което той трябва да се избави. Тази идея обаче противоречи на християнската доктрина, която поставя в центъра си един страдащ Спасител и разглежда страданието Му като най-великото събитие в човешката история, довело до изкуплението на света.

По аналогия на Христовото страдание, и в индивидуалната история на всяка личност страданието има смисъл и стойност, смисъл, който само тя може да достигне. „Когато човек се удивлява, разумът е с него и той търси любопитно; но потъне ли в стонове на страданието, той може да бъде обладан, даже убиван от отчаянието. В случай, че не бъде унищожен (онова, което не те убива, те прави по-силен) – тогава самодържавието на разума търпи възражения (противоречия), постепенно заставайки в опозиция с прозрението. То не е всеобщо и необходимо, а лично и индивидуално. ... В него също се съдържат истини, защото освен по рационален път и достатъчни основания за изводи от предпоставки, истината стига до човека и по пътя на интуицията, прозрението и страданието – жизнен комплекс, валиден за едни и чужд за други” (Йонкова, 2008, с. 7–8). Този жизнен комплекс е валиден и за вярващия, който чувства, че Бог не е създал болест, без да е създал и лек.

Изобщо, епизодите в живота, свързани с неговото начало и край, както и моментите на слабост, болка и изпитания, крият изключителна святост. Те са тайнство, изискващо особено уважение. Ако тези моменти се приемат духовно, улесняват смирението и търсенето на Бога, дарявайки на човека чудесата Божии. Същите тези мигове благоприятстват връзките между хората, развиват обществена любов в изява на съчувствие и милосърдие.

Християнската църква добре познава слабостта на човешката природа и затова с дълбоко разбиране се отнася към тези, които се огъват пред непоносимото страдание. Любовта по своята природа е не просто съчувствие, а болка и съпричастност към кръста на страдащия брат. „Обичам“ не означава избавям другия от неговата тежест, а поемам и аз от тежестта на болката му, давам му истината и обичта Божии. Християнството проповядва безсмъртието на душата във възкресението на тялото като вечна перспектива и реалност, в изпитанията като причини, благоприятстващи спасението, във възможността за развитие на обществената любов – като съпричастност между хората.

Тези послания докосват един от основните трансцендентни елементи на християнската доктрина, а именно идеята за живот след смъртта. Да се твърди, че това е оцеляване на нематериалната душа след смъртта на материалното тяло, е извън канона. Тук се утвърждава вярата в живота след смъртта чрез възкръсване на тялото. Гаранцията за това е в посланието на Свети Павел към Коринтяните, където той казва, че умираме като физически тела, но възкръсваме като духовни тела (*Коринтяни, 15: 35, с. 205*). Идеята за възкресението е опит да се възстанови първоначалната Божествена идея за човека, очистен от егоизма и гордостта. Тя възплащава и надеждата за оцеляване на индивидуалната личност в измеренията на вечността.

В резюме, **основните концепции на християнския светоглед** могат да се осветлят в следните утвърждаващи съждения:

Осъзнаването на християнската идея за „непроменливата“ човешка природа, както и на различните гледни точки в днешната динамична социална и биопсихологична даденост, позволява да се разберат по-добре причините за съществуването на различните практики и вярвания, както и на многобройните конфликти, пораждани от тях. Независимо от това, различието на Християнството от Исляма и

останалите религии – онова, което му отрежда особена роля в моно-теизма – е търсенето на ортодоксията като глобално схващане. Това означава стремеж към правилно християнско учение – чрез осъзнаване на неговото символно и духовно значение за човека.

Макар и създаден по образ и подобие божие, поради първородния грях, човекът е грешен, не може сам да познае Бога и да стане помалко грешен. Но в своята велика благодат, не очакваща отплата, Бог желае спасение на своите създания. Затова чрез Словото си – Негов син, едновременно и човек – Бог заявява вселюбещата си милост, жертвайки го на кръста. Така извършва веднъж завинаги спасението на оправданите, чието възкресение в Духа е сигурно. Бог е станал човек в лицето на Иисус Христос, защото е искал да изкупи греховете и да понесе страданието, заслужено от хората. Най-доброто доказателство за любов е да дадеш живота си за тези, които обичаш.

Личността – колкото и праведна да е – не може да се извиси до Бога (нито да стане бог), тъй като божествената същност е непознаваема и необективируема за нея. Тя обаче може да участва като сътворец в обожествяващата енергия на Бога. С други думи, не по „рождение“, а чрез „осиновяване“ човекът, виновен и грешен – чрез любовта на Бога – става достоен за обожествяване, чийто печат е Светото причастие. Тайнството му свидетелства за иманентната склонност на Християнството към мистицизъм, сливане, единение, лиричност.

Движещата сила на християнския религиозен процес е стремежът към търсене на забележителните достойнства на човешката личност, избрана от Бога да прослави Неговото съзидание, като оплодява отговорната свобода, с която Той я е дарил – за да заслужи Неговата благодат, чийто първи дар е самият живот, тайнственият залог за вечността.

Светостта е категория на битийния, а не на притежателния модус. По пътя към формирането на свята личност се върви в две посоки: на собствено принижаване, отдалечаване от егото си по примера на смирението на Сина, и на извисяване отвъд себе си към Отеца, слял се със Сина в Светия Дух. Това двупосочно движение в човешкия живот се изразява в християнската добродетелност.

От появата си до днес, Християнството се разкрива като могъщо динамично течение, демонстриращо умение да се възползва от

синтезиращото единство на сливането и разчленяването. Върху тази конструкция, чийто абсолютен модел е както „триединен” (Отец, Син, Свети Дух), така и „дуалистичен” (човешка и божествена същност на Христос), стъпва една правно-богословска надстройка, в която всичко е взаимообусловено. В условията на бързо променящото се съвремие тя е задължена да привлича в мрежата си нови открития и проблеми, за да поддържа сложния си механизъм както автентичен, така и актуален.

Концепции на Исляма

Ислямът е религия, която характеризира традиционното арабскоезично общество, белязано в предшествалата го история от служене на множество идоли и кумири, кървави междуособици, крайности, робуване на страсти и пороци. Етимологията на термина идва от арабски и означава „отдаване”, „подчинение”, „послушание”.

Претенцията на Исляма – като завършена и окончателна небесна религия – е да дава напътствие и милосърдие, да коригира заблудите и отклоненията на всички, които са забравили или изопачават низпосланото им Божие откровение. Неговият основен зов е хората да вършат добри дела и да спазват религиозните си задължения: засвидетелстване на единобожието (шахада), молитва (салат), говеене през месец Рамадан (саум), даване на милостиня (закат) и поклонение (хадж). Пет на брой, те са популярни като задължителните „пет стълба” на Исляма.

За съдържанието на **Свещения Коран**, тачен като „майка на книгите”, се казва: „Тази свята, извечна и непреходна мъдрост не е застинала в своето величие, а притежава свойството да задвижва океани от продуктивна енергия, да зарежда с неизчерпаема сила, оптимизъм и вяра в Абсолюта, да пречиства и извисява душата, да я изпълва с хармония и равновесие, да избистря съзнанието, да вдъхновява въображението, да пленява със загадъчните си кодове, с разкриването на недостижими тайни и отвъдни пространства” (Теофанов, 2006, с. 4). Коранът е учението на пророка Мохамед.

По аналогия на Христос, **Мохамед** също изстрадва докрай своята мисия – без да се озлоби от липсата на разбиране и да се

ожесточи срещу врагове и лицемери, без да се възползва от възможностите за облагодетелстване и да се съблазни от тленните радости.

Качествата на тази легендарна личност създават духовния образ, от който лесно се извлича есенцията на идеала за модел на мюсюлманската личност. Докато западноевропейската традиция го представя като християнски еретик и войнолюбив завоевател, който безпощадно разпространява религията си с меч в ръка, ислямските извори свидетелстват за човечния му и благ характер: за търпението му към враговете, за милосърдието му към бедняци и сираци, презирани на земята, за отношението му към жените, което той определя като „пробен камък” за праведността, за състраданието към родителите и възрастните изобщо, което отваря път към Рая, за обичта и вниманието му към децата, които поздравявал с уважение. Вярвал, че Аллах е добър и иска добротата във всички неща.

Макар и Негов избранник, Бог го подложил на големи изпитания в земния живот – за да провери неговата вяра и силата му да я отстоява. Враговете му се присмиват, подиграват го, разпространяват измислици за личността и лъжи за учението му (Корана), обявяват го за луд или магьосник, подлагат на страдания сподвижниците му. Въпреки това, той повелявал на хората да говорят правдиво, да се придържат към честността, да пазят роднинските връзки и добросъседството, да се въздържат от нарушаване на забраните, да не изричат лъжи, да не допускат пороци и да не проливат кръв: „Така Аллах, Всемогъщия, Всемъдрия, разкрива на теб и на онези преди теб. О, Мухаммед! Така разкрихме на теб Коран на арабски, за да предупредиш майката на градовете Мека и онези, около нея...” (сура 42:3;7, с. 482).

Ако в живота на Христос съществува чудодейното събитие „възкресение”, то чудото в живота на Мохамед е олицетворено в така нареченото „нощно възнесение”. За него се споменава в Корана: „Всечист е Онзи, Който пренесе Своя раб нощем от Свещената джамия до най-далечната джамия..., за да му покажем от Нашите знамения” (сура 17:1, с. 281) и безусловно се приема за реален факт – независимо дали на сън или наяве, в материални или духовни измерения.

Както спял, Мохамед се възнесъл на всяко равнище от небесните стъпала, където се срещнал и разговарял с по един или двама

пророци, които потвърдили истинността на мисията му. Бил удостоен дори с беседа от Аллах и се убедил с очите си в реалността на небесните тайнства.

Това чудотворно потвърждение на пророческата му мисия – въпреки скепсиса на здравия разум – има силен ефект върху разширяването на ислямската вяра. Духовният водач полага значителни усилия да изгради справедливо и толерантно общество от нов тип, което не само да сплоти единоверците, но и да предложи на останалите привлекателен социален модел – на основата на кораничните закони.

Историческите обстоятелства обаче налагат миролюбивите Божии създания да се превърнат в „мечове“ на своя Господ – готови за отбрана, но и за разграничаване на истината от лъжата. От темите на Корана, засягащи воденето на война, могат да се направят следните изводи:

Както целите, така и средствата на сражението, са ясно формулирани; не се воюва срещу невъоръжени и не се напада цивилно население; запазва се живота на пленниците и към тях се проявява добро отношение – или се освобождават, или се взема откуп за тях; не се убиват животни, не се опожарява и разрушава, не се нанася вреда на културни насъждения, изобщо – запазват се всички материални ресурси. Особено важно е предписанието за запазване на религиозните свободи на народите, чиито територии завземат мюсюлманите – правото им да изповядват вяра, различна от Исляма и да упражняват религиозния си култ, да съхраняват храмовете си и да признават статута на свещенослужителите им.

Благодарение на умелата и насочвана „свише“ военна стратегия и тактика на Пророка мюсюлманската общност завоюва ключови позиции, които ѝ осигуряват стабилност и създават предпоставки за разпространяване на вярата. В пророчествата на Мохамед има особен акцент върху бъдещите злоупотреби с политическа власт и несъответствието между предписанията на Исляма и реалното им изпълнение. Въпреки това, заветът му е вярващите да се подчиняват на управниците си, да потискат страстите си и да се ръководят в постъпките си от смирението и добротворството.

Прозирайки в бъдещето, с поглед към възможните отклонения от истинския Ислям и забравянето на основното му нравствено

послание за богобоязън и справедливост, Пратеникът на Аллах заклева последователите си да не пристъпват Божиите закони, и особено неприкосновеността на човешкия живот. Погубването на невинни хора е смъртен грях. Повече от ясно е, че перспективата на съвременния ислямски фундаментализъм няма нищо общо с перспективата на истинския Ислям – пътя, предначертан от Пророка. Неговото знание е надхвърляло рамките на обозрими свят, въпреки че самият той (за разлика от Христос) подчертава обикновената си човешка природа. Животът му е белязан от жертвоготовност и себе-раздаване, борби и непосилни отговорности, скромност и всепоглещаша духовност – завещаният идеален модел на мюсюлманска личност.

Във възприятията на масовото съзнание широко битува убеждението, че човек става мюсюлманин, когато твърдо засвидетелства респекта си към един единствен Бог, който е Аллах. Но тези възприятия са далеч от вярата, защото смисълът ѝ не може да бъде само едно име или просто показна формалност. **Същността на Аллах** се vyplъзва в трансцендентната способност на всемилостивост и милосърдност. „Той е Всемогъщия, Всемъдрия. Негова е властта на небесата и на земята. Той съживява и той умъртвява. Той за всяко нещо има сила. Той е и Първия, и Последния, и Явния, и Скрития. Той всяко нещо знае. И знае съкровено в сърцата” (*сура 57:1-3; 6, с. 536-537*). Следователно, Аллах е изначалният, преди който не е съществувало нищо; онзи, след който не ще остане нищо. Той е „явният”, или над него няма нищо, но и „скрития”, защото нищо не е така близко, както Той. Винаги е с творението си – навсякъде, където е и то: „Вашият Господ най-добре знае какво е в душите ви. Ако сте праведни, на разкайващите се той опрощава” (*сура 17: 25, с. 283*).

Земният живот е сътворен от Аллах, не е вечен, и сам по себе си не е цел, а преходен етап, след който всичко се завръща при Създателя: „Той ви съживи! После ще ви умъртви, после ще ви съживи, после при Него ще бъдете върнати” (*сура 2: 28, с. 4*). **Човекът** е творение свободно и надарено с воля за избор. Това е иманентната му „човечност”, но най-важното – основата на неговата отговорност. Без свободната воля се обезсмисля Божието споразумение и човекът не би могъл да понася трудностите на живота.

Той е създание, носещо отговорност за греха си. Но грехът е нито наследствен, нито се предава; по своята същност, той не е и обществен. Просто всяка личност е отговорна за делата си: „Тези, които нарушават обета пред Аллах... и прекъсват онова, което е повелил да бъде съединено, и сеят по земята развала. Тези са губещите” (*сура 2: 27, с. 4*). Тук се прокарва интересна концепция за индивидуализма: тя всъщност не издига отделния човек пред групата, а разкрива, че той има да изиграе различни роли в полза на групата. С други думи, индивидуализмът е нищо, ако е лишен от социален контекст.

Затова отделният човек трябва да пази моралните си устои и съхранявайки своята идентичност, пълноценно да изпълнява социалните си задължения. Така личността се превръща в достойно и уважавано същество, демонстриращо духа на Създателя си. Най-важното е, че подобно достойнство не се ограничава до някоя привилегирована раса, класа или пол, а е естествено право на всеки човек. Следователно висшите личностни добродетели са благочестието и знанието. Когато те се придобиват и ползват според Божиите предписания, човек има шанса за щастливата съдба на спокойния живот. Смисълът на вярата е по-скоро състоянието на щастие, постигнато с добродетелта на полезните дела и градивните разбираня, с динамичните и резултатни действия.

Свещеният Коран и хадисите (заветите) на Пророка Мохамед установяват правилата, които изграждат **смислената вяра**. Например, „Вярващите са онези, които щом бъде споменат Аллах, сърцата им тръпнат, и щом бъдат четени Неговите знамения, те усилват вярата си; които отслужват молитвата и от онова, което сме им дали, раздават. Тези са истински вярващи. За тях има и опрощение, и щедро препитание” (*сура 8: 2-4, с. 176*). „Тези, които приютяват и подкрепят, тези са истинските вярващи” (*сура 8: 74, с. 185*).

В тези и много други цитати от Корана, както и в заветите на Мохамед, се оформя профила на истински вярващата/праведната личност. Така тя е:

– тази, която вярва във всеобхватното знание и абсолютната мъдрост на Аллах, както и в Корана, който е низпослан, за да ги допълни;

– тази, която никога не е сама, защото се уповава на Бога;

– тази, която раздава на другите онова, с което е дарена от Него;

– тази, която спазва всекидневните си молитви;

– тази, която редовно дава милостиня – религиозното подаяние закат – на хората или институциите, които имат нужда;

– тази, която повелява доброто и възбранява злото със законните средства, с които разполага;

– тази, която обича събратята си, близките и далечните си съседи, показвайки добрина към гостите, и особено към странниците;

– тази, която казва истината и встъпва в благ разговор, или според ситуацията се въздържа от излишни думи.

От щрихите на този профил става ясно, че точното понятие за вяра означава дълбоко и конструктивно проникване на личността във всички области на живота. Според Исляма истинската вяра има решаващо отражение върху материалната и духовната стойност на човека. Тя оформя личното и социалното му поведение, неговите финансови дела и политическо участие в обществената организация на живота.

На много места в Корана недвусмислено се предупреждава за опасността от повърхностните понятия и ритуали, безжизнените формалности и неефективните вярвания. Значението на **праведността** е много добре обяснено в следния текст: „Праведността не е да обръщате лице на изток или на запад; праведността е у онзи, който вярва в Аллах и в Писанието, и раздава от своя имот, въпреки любовта си към него, на роднините и сираците, и на нуждаещите се, и на пътника (в неволя), и на просяците, и дава милостинята закат; и у изпълняващите своя обет, когато са обещали, и у търпеливите в злочестие и беда, и във вихъра на битката. Те са искрените и те са богобоязливите” (*сура 2: 177, с. 26*). В това знамение се съдържа ясно описание на праведната личност, подчинена на всички предписания за благотворителност и любов към Бога.

Arporos, ако се приложи аналитичният способ на осмисляне, цитатът лесно ще открие четирите си основни компонента:

– човешката вяра трябва да бъде смислена и искрена;

– личността трябва да е готова да я изяви към себеподобните си с милосърдие и доброта;

– тя трябва да има развито гражданско самосъзнание, подпомагайки благотворително хора в нужда и институции;

– само праведната личност има мъдростта на търпението в тежките епизоди на живота, но и куража да бъде твърда и непоколебима при всякакви обстоятелства.

Ясно е, че понятието за праведност не е празнословие. То почива на силна вяра и достойна практика, обхваща мисълта и действията на човека, вътрешния и външния му живот, индивидуалните и социалните му дела. Ислямският принцип на праведността дарява на личността спокойствие, на обществото солидарност, а на човечеството – надежда и хармония. Едно прекрасно умиротворение, породено от служенето на добри цели: снемане на тревожността от угнетения, облекчаване на страданието на злощастния, помощ за незащитния. Едва ли има по-приятно за духа от изпълнението на такива ангажменти, от поддържането на справедливостта и запазването на съвестта чиста.

Посланията за смислената вяра и праведността, в общи линии, се отнасят и за **благочестието**. Това не е празна фразеология, подплатена с удобни твърдения, а жизненоважен въпрос. Когато говори за благочестивите, автентичният текст на Корана ги описва като хора, „... които вярват в неведомото и отслужват молитвата, и раздават от онова, което сме им дали за препитание. Тези са напътени от своя Господ и тези са сполучилите” (*сура 2: 3;5, с. 1*). Още, това са хора, „... които раздават и в охолство, и в оскъдица, и съдържат гнева си, и се извиняват; щом сторят непристойност, молят опрощение” (*сура 3: 134–135, с.66*). Следователно представата за благочестивата личност се свързва с умението за разумно вникване в живота чрез правилно използване на притежанията в името на милосърдието. При всякакви обстоятелства благочестивият човек използва в единство физическите и духовните си възможности, спазвайки молитвата. Той владее самоконтрола над гнева и емоциите си, моралната способност за прошка и търпение, и най-после – съвестта, която подтиква съгрешилия да се обърне към Бога с разкаяние.

За да бъде благочестива, личността трябва да има положителни убеждения за Създателя си, самата себе си и цялото творение. Трябва да е решителна, със силна воля и смелост, но преди всичко, да бъде „човек”. Така трите послания – за смислената вяра, праведността и благочестието – се свързват фактически в едно, подчинено на целта да се формират достойни личности.

Темата за вярата винаги е свързана с **надеждата**. В контекста на Исляма, вярата в Бога подготвя и помага на личността да се справя с трудните епизоди на живота си без да унива или изпада в депресии. Същевременно обаче надеждата е странен феномен, защото има променлива валентност – от положителна сила лесно може да се обърне в отрицателна, както е посочено в следния стих: „... за които срокът бе дълъг и закоравяха сърцата им, и мнозина от тях станаха нечестивци” (*сура 57: 16, с. 538*). Предупреждава се, че ако надеждата е прекалена, може да фрустрира отговорността на човека за делата му и той да удължава срока за изпълнение на задачите си, ставайки мързелив и самонадеян. Мъдростта на знаменieto тук изяснява, че надеждата е „най-дълга” на този свят; тя е винаги повече разпростряна във времето, като излиза отвъд пределите на определеното време за живот.

Човешката личност е дарена със **свободна воля** и потенциал да развива свое отношение към живота. Но трябва добре да се разбере, че свободата на човека не е свобода „от”, а е свобода „за”. Личността не може да избере всички обстоятелства на своя живот и не може да надмогне вътрешните си ограничения – затова е относително свободна. Но тя е изцяло свободна и отговорна за начина, по който се държи към тези обстоятелства.

Факт е, че в никое общество човек не може да бъде свободен в тотален смисъл и винаги е подвластен на безброй ограничения. Наред с тази обща идея, Ислямът поддържа свободата като ценност и я гарантира наравно за мюсюлманина и друговеца.

В този ред на мисли изкристализират основните параметри на ислямското понятие за свобода, приложимо към всички доброволни дейности на човека във всички сфери на живота му. Това понятие е един от постулатите на вярата – тържествена повеля на Създателя. Ценността на свободата vyplъзвава няколко основни принципа:

- човешката съвест се подчинява единствено на Твореца и носи пряка отговорност;
- всяка личност отговаря за постъпките си и само тя има право да жъне плодовете на делата си;
- Бог е дарил на човека свободата на избора и отговорността да решава сам за себе си;

– човекът е възприемчив за духовни напътствия и дарен с разумни качества, които му позволяват да взема правилни решения.

Тази семантика на понятието разкрива свободата като естествено право на личността, духовна привилегия, морален прерогатив и религиозно задължение. Човек се ражда свободен от подчинение, грях, наследствени обременености. Неговото право на свобода е свещено дотогава, докато не наруши повелите на Твореца или правата на другите. Една от целите на Исляма е да освободи съзнанието от суеверията и съмненията, а съвестта от греха и страха. Затова изисква от човека дълбока интелектуална работа, постоянни духовни наблюдения, стриктно спазване на моралните принципи.

Без обаче да го принуждава!

С думите на Корана Аллах казва: „Няма принуждение в религията. Отличи се вече истината от заблудата” (*сура 2: 256, с. 41*). И още: „Който желае да вярва, а който желае, да остане неверник” (*сура 18: 29, с. 296*). Оказва се, че религиозността, с която се постига висшата ценност свободата, зависи от вярата, волята и спазването на предписанията. Но всичко се обезсмисля, ако се прилага насилие. Затова Ислямът представя същността на вярата под формата на възможност и предоставя избора на личността сама да решава и да отговаря за постъпките си.

В параметрите на свободния избор как да се живее и в какво да се вярва естествено се появява изкушението, чиито плодове са **грехът и чувството за вина**. Отношенията към себе си, Създателя и околните човек изразява в поведението си, усещайки удовлетвореност или боязън – когато прекрачи известните му норми. Тогава преживява виновност. Култивирането на това чувство е от голямо значение за личността и нейното пълноценно съществуване.

За разлика от Християнството, идеята за първородния грях (или наследствената вина), няма място в ислямското учение. Нещо повече, то предлага едно уникално гледище, несрещано у никоя друга религия. В сура Бакара (с. 5–6) на Корана се посочва, че Адам и Ева са били насочени от Аллах да живеят в Райската градина и да се наслаждават на обилието в нея, но предупредени да не се доближават до едно дърво, защото ще съгрешат. Тогава Сатаната ги изкушил и те загубили своето блаженство. Били прогонени от Рая и свалени на земята,

за да живеят, умират и да бъдат възкресени за Съдния ден. Когато разбрали какво са направили, те почувствали срам, вина и угризения на съвестта. Помолили Аллах за милост и Той им простил.

Това събитие е много важно. То разкрива несъвършенството на човешкото същество, защото – дори и да живее в Рая – то се оказва неудовлетворено и ненаситно, все търсещо нещо повече. Но първият грях не лишава от сила човешкото сърце за духовно прецистване и не възпира моралното израстване. Защото освен слабост, човек притежава и разум – за да я признае и осмисли греха си. В това няма нищо съдбовно или лошо, и съвсем не случайно един от законите на живота гласи: „Онези, които рядко правят грешки, рядко правят открития” (*Темпълтън, 2002, с. 446*). Важното е хората да знаят накъде и към кого да се обърнат за напътствие. В историята на Адам и Ева това ясно е показано – Бог винаги е готов да откликне на съгрешилите, които искрено разкажали се, търсят Неговата подкрепа. „С Моето мъчение поразявам когото пожелае. Моето мило-сърдие обхваща всяко нещо” (*сура 7: 156, с. 169*). Той е толкова справедлив, милостив и състрадателен, че Неговата прошка е всеобхватна, а Неговата милост неограничена.

В този дискурс, всякакви форми на дискриминация изглеждат абсолютно чужди на духа на Исляма. Човекът е роден в естествено състояние на чистота (фитра), което означава в подчинение на Божията воля. Каквото и да му се случва впоследствие, то е в резултат на фактори от външното обкръжение. Това обаче не лишава личността от свободата на избора, нито сменя от нея отговорността. По-скоро я облекчава от тежкото бреме на съдбовността, наследствеността или инстинктивния грях. Самият акт на човекотворението е себевъплащение на Твореца: „И когато го създам и му вдъхна от Своя дух, поклонете се пред него!” (*сура 15: 29, с. 262*). Тъй като Всевишния е вдъхнал от Своя дух, то човекът има потенциала да съхрани съвършения дух на Създателя си. Така добрите склонности и духовните възделения на личността се оказват иманентно зададени.

Но въпреки тази въздигнатост, човекът не може да бъде равен, не може да бъде съперник или абсолютно олицетворение на Неговото съвършенство. Не е лишен от подобни качества, но те са ограничени и реципрочни на пределната човешка природа, която отключва вероятността той да сгреша.

Въпреки това, доктрината на Исляма последователно прокарва идеята, че несъвършенството на човека не означава непременно „греховност“. Независимо, че е ограничен, той не е беззащитен или оставен от Аллах да бъде жертва на своята слабост. Тъкмо Съзателят му е дал сила чрез откровенията си и го е подпомогнал с разум, разрешил му е свобода на избора и го е напътил със стимули да търси и постига своето, макар и относително, съвършенство. Защото Бог е тогава удовлетворен, когато вижда творенията си с духовни, социални и нравствени постижения. Естеството на самия земен живот е своеобразен конгломерат от силите на доброто и злото, и тъкмо техният сблъсък принуждава човека да избира нещото, към което до се насочи, идеалите, към които да се стреми, работата, която да върши и ролите, които да поема. С прости думи – да избира как да живее и в какво да вярва. Изборът прави живота му полезен, интересен и смислен. И обратното.

Ислямът утвърждава, че човек носи у себе си потенциална склонност да греша, но тя не е по-голяма от способността му за благочестие и доброта. Затова носи отговорността да опази чистата си същност. Според този морал, бедата не е в това, че е възможно човек да сгреша – поради ограничеността на съществуването си. Грях е обаче, когато знае пътищата и притежава средствата да извърши добро, но не ги прилага. Грях е всяко действие, мисъл или воля, която носи умишлена вреда, игнорира Закона на Аллах или нарушава правата на друг човек, всяко поведение зад прикритието на псевдодобродетелност.

Доктрината разграничава греховете на „малки“ и „големи“, както и на такива спрямо Бога и спрямо хората. Бог опрощава всички грехове спрямо Него (с изключение на съдружието) – ако съгрешилият се покае. Грехът спрямо друг човек се опрощава, ако оскърбеният прости на оскърбителя или се приложат подходящи компенсации и наказания. В крайна сметка, човешкото същество не се ражда греховно, и щом грехът се „придобива“, то той може да се избягва.

Изповедта и признанието стават пред самия Бог, без посредничеството на духовно лице. Самата вяра в Него изгражда отговорността у човека да контролира поведението си и определя пътя на пречистването. Човешката природа е разумна, но и подвластна на ирационалното и емоционалното, които затрудняват постоянството

на нравствените ѝ проявления. Това са естествени отклонения и основи на греховността. Без нея обаче се обезсмисля богослужението, защото при липса на греховност има съвършенство. А то е присъщо единствено на Бога, който изисква от човека само това, което е в човешките предели на възможност.

„Човек зове злото, както зове и доброто. Човекът е припрян” (сура 17: 11, с. 282). Посланието за **умереност** е едно от най-характерните в ислямската доктрина и може би най-ясно представя схващането за личността, значението на живота и идеята за Бога: „О, синове на Адам, обличайте се подходящо... и яжте, и пийте, ала не разхищавайте!; Кажете: моят Господ възбрани само скверностите, и явните от тях и скритите, и греха, и гнета без право...” (сура 7: 31; 33, с. 153).

Ислямът не се синхронизира с едностранната екзистенциална философия, породила онази хуманистична психология, която обожествява човека и не признава „нещо” отгоре. Не поддържа обаче и едностранното противоположно становище – че човек е задължително порочен, примитивен, зъл или грешен, а „очовечаването” му е приоритет на социалния свят.

Ислямът се дистанцира от представата, че животът е отвратителен, груб и нещастен, но и от хедонистичната представа, че той е пълен с радости, удоволствия и безметежност: „Знайте, че земният живот е само игра и забава, и украса, и хвалба между вас, и умножаване на имотите и децата, подобно на растения след дъжд... после изсъхват и ги виждаш пожълтели, после стават на съчки. А в отвъдния живот има сурово мъчение или опрощение и благоволение. А земният живот е само измамна наслада” (сура 57: 20, с. 539). В това знамение при съпоставянето на земния и отвъдния живот, първият не се отрича, защото той не е създаден напразно. Предупреждението е към хората да не потъват в мимолетните наслади на светските си дела, тласкащи ги към горделивост и самохвалство, и никога да не забравят мисълта за вечния си Дом: „И чрез онова, което Аллах ти е дал, се стреми към отвъдния дом, и не забравяй своя дял от земния живот, и върши добро. И не се стреми към развала по земята! Аллах не обича сеещите развала” (сура 28: 77, с. 393). Ислямът отдава голямо значение на усилията, полагани от хората на този свят. Дава на земния живот положителен смисъл и цел, намалявайки стойността му само в сравнение с отвъдния. Цени всеки етап на съществуването, занимавайки

се с човешкото състояние на земята, и с човешката съдба отвъд. Наред с това разкрива бедите, които донася пълното потапяне в земния живот. Предписан е фактически „средния път“, който има потенциала да балансира между близки цели и високи идеали. **Човекът не живее само с хляб, нито пък само с молитва. И това е истината.**

Индивидуален стремеж към благоволенieto на Аллах, но и колективна изява на единение и сплотеност на общността са възплътени в идеята за **свещената борба** или **джихад**.

Доктрината за джихад не е нова, а има дълбоки корени в религиозните традиции и практики още от древността. Самият термин има интересна семантика, чиито основни значения са свързани с действията „напрягам се“, „полагам усилия“, „воювам“. Доколкото той засяга важно религиозно предписание, различните школи на ислямските богослови се стремят да му дадат възможно най-аргументирана дефиниция. Най-общо, определенията им се свеждат до следното:

– полагане на изключителни усилия в защита на истината чрез жертване на живота и имота, за да се отблъсне злото и вярата да стане по-могъща;

– отпор на неверниците в случай, че настъпят за сражение или нахлуят на ислямска територия с намерение да породят смут;

– воюване за победа на Исляма, както и борба с душата и Сатаната;

– сражаване с езичниците (за такива се приемат „съдружаващите се“ с Аллах), ако те нападнат.

С други думи, всеки мюсюлманин е длъжен да води джихад чрез сърцето си, езика, имота или ръката си. Видно е, че някои определения налагат тъждество между джихад и сражаване с оръжие в ръка, а според други, терминът включва воюване срещу душата (в смисъл на изучаване и прилагане на религиозните принципи), срещу Сатаната (в смисъл на преодоляване на съмненията и страстите, предлагани от него), срещу разпътството. Водещите свещена борба попадат в една от групите, които имат право да ползват милостиня закат (пречистване), така че за тях се предвижда и материална награда в земния живот.

„Устремете се към битка и силни, и слаби, и се борете чрез своите имоти и души по пътя на Аллах! Това е най-доброто за вас”

(сура 9: 41, с. 193). Този призив показва, че джихадът е индивидуално задължение. При страх и опасност, това е лична отговорност, а при сигурност – допълнителен дълг. Любопитен факт е, че формулировката „по пътя на на Аллах” е употребена в Корана 54 пъти и масово се тълкува като изискване за джихад срещу неверието и сражаване за издигане Словото на Аллах. Употребата на тази формулировка в цялостния ѝ кораничен контекст показва обаче, че на редица места тя се използва въобще в смисъл на борба срещу онова, което отслабва и руши вярата, а не само на бойни действия. Например, загиналите в битка са „мъченици” за вярата, но към тази категория се числят и жертвите на чумна епидемия, родилките, починали при раждане, удавниците. В допълнение, грижата за възрастни родители също се смята за джихад и се оценява по-високо, отколкото участието в сражение.

Нещо повече, редица изказвания на Пророка фактически балансират мястото на джихада в ислямската ценностна система. На въпроса дали единствено загиналите в битка са мъченици за вярата, той отговорил: „Тогави мъчениците от моята общност биха били твърде малко”. Когато го попитали кое дело е най-обично за Аллах, той споменал на първо място „молитвата навреме”, после „доброто отношение към родителите”, и едва накрая „свещената борба по пътя на Аллах”.

В същото време към бойците се отправя строго предупреждение да се боят от своя Господ и да не допускат крайности в поведението си – както към врага, така и към цивилното население: да не прекаляват и да не вероломстват, да не убиват деца. Текстът „И малко да дадат, и много да дадат, и долини да прекосят, ще им се запише, за да им въздаде Аллах най-доброто за онова, което са вършили” (сура 9: 121-122, с. 205) показва, че онези, които не излизат на битка, не носят грях, и въпреки че участниците в сражения ще получат висока награда, и останалите въщи ще бъдат допуснати в Рая.

Следователно, в разглеждания термин се влага твърде широк и нееднозначен смисъл, но е ясно, че той не се свежда единствено до воюване срещу неверници. Законодателните основания за водене на джихад се съдържат в Корана, а разрешението „свише” вярващите да се сражават идва едва след като гнетът и агресията срещу тях подложат на опасност вярата.

Богобоязън, кротост и справедливост е основното нравствено послание на истинския Ислям. Бог е заклел творението си да не пристъпва Законите, особено неприкосновеността на човешкия живот. Свещеният Коран определя погубването на невинни хора като смъртен грях: „Който убие човек не за човек или заради покварата му по земята, той сякаш е убил всички хора. А който спаси човек, той сякаш е спасил всички хора” (*сура 5: 32, с. 112*). Друг е въпросът, че земната действителност се развива по посока на отдаляване от идеала.

По темата за **смъртта** може да се произнася само Този, който е създал живота. В ислямската доктрина за съществуването смъртта не е заплаха, а естествен завършек на земния живот на човека и край на изпитанията му. Факт е, че всяка индивидуална душа трудно намира покой, докато не стигне подобно убеждение. Вярата в съществуването на отвъден живот прави човека способен да възприема смъртта като „врата” за преминаване във вечността. Такова възприятие умиротворява душата и ако се формира още в ранна възраст – я предпазва от многобройните фобии, свързани със страха от смъртта; активира мотивацията за качествено използване на определеното време за живот на този свят. Когато такова убеждение се изгради в човешката личност, тя изпълнява своята мисия по отношение на себе си, Бога и обществото, поемайки сериозно отговорността за достойното си съществуване.

Ако се приложи прагматичният принцип на осмисляне, то ползите от вярата в отвъдното и Съдния ден ще се разкрият в не малко положителни посоки:

- желание за извършване на добри дела и прилежност в тях – поради надеждата да бъдат възнаградени;
- страх от извършване на лоши дела – поради знаменieto за възмездие;
- реабилитация за несправедливостта на този свят – поради очакването на награда чрез блаженството на отвъдния;
- жадването от всеки човек щастие – поради вярата в съживяването на създанията след тяхната смърт.

В синтез, ислямската концепция за смъртта се разкрива като един от най-важните корективи на моралното поведение на човека. Кара го да преодолява недостатъци и да се бори с егоистични пориви, да намира най-доброто приложение на свободната си воля и да про-

умява неизбежната си отговорност пред Създателя – за всяка своя постъпка. Така сам гради съдбата си.

Предписанието за **добротворство** заема най-високата степен в йерархията на ислямските религиозни ценности. То произтича от концепта за директната връзка между Създателя и творенията му. Оттук следва отговорността им за всяка тяхна постъпка, за цялостното им поведение и за оползотворяването на живота, който им е даден назаем:

„И повели твоят Господ... към родителите – добрина! Ако единият от тях или двамата достигнат старостта при теб, не им казвай „Уф!“ и не ги навиквай, а им казвай ласкави слова” (*сура 17: 23, с. 283*).

„И не убивайте децата си поради страх от бедност! Убиването им е голям грях. И не пристъпвайте към прелюбодеянието! То е непристойност и е злочест път. И не убивайте човек – Аллах е възбранил това, освен по право! И не пристъпвайте към имота на сирака, освен с добронамереност! И изпълвайте мярката, когато мерите, и претегляйте с точни везни! Това е най-доброто и най-хубавото за изход. И не следвай онова, което не знаеш! И не върви по земята с надменност! Лошото във всичко това е омразно при твоя Господ” (*сура 17: 31-38, с. 284*).

„И не смесвайте истината с лъжата, и не скривайте истината, когато я знаете! И отслужвайте молитвата и давайте милостинята закат. И искайте помощта с търпение и молитва! Тя наистина е трудна, ала не и за смирените” (*сура 2: 42, 43, 45, с. 6*).

„И привързахме делата на всеки човек на шията му. И в деня на възкресението ще му извадим книга, която той ще намери разтворена: „Чети своята книга! Достатъчен си днес да направиш равностетка за себе си” (*сура 17: 13-14, с. 282*).

Следователно, има предстоящо възмездие и Коранът призова хората да се надпреварват в извършването на добри дела, да се придържат към умереността, да са толерантни и да опрощават, да потискат гнева си, да изричат добри думи, искрено да следват правия път, да си сътрудничат помежду си и да мислят за своето спасение – което зависи от поведението им в земния живот. Правенето на добро е най-точният индикатор за реалната стойност на вярата.

Противно на разпространената погрешна представа за „меча” и „войнствеността” на Исляма, от началото на неговата поява до

днес, в класическите си постановки той строго следва принципа на **верската търпимост**, отхвърляйки всякакви форми на насилие и агресия. Принудителното му налагане го прави невалиден и точно затова е низпослано знамението: „Няма принуждение в религията” (*сура 2: 256, с. 41*). На хората се предоставя дори свободата да избират между вярата и неверието, като (естествено) понесат отговорността за своята заблуда: „Който желае да вярва, а който желае да остане неверник” (*сура 18: 29, с. 296*).

Подчертавайки общият първоизвор на небесните религии като носители на едно и също послание, Свещеният Коран призовава към обич, подкрепа и съжителство между всичките синове на Адам: „О, хора, Ние ви сътворихме от един мъж и една жена, и ви сторихме народи и племена, за да се опознавате” (*сура 49: 13, с. 516*). Най-достоеен е най-богобоязливият – човекът „с превъзходен облик” (*сура 95: 4, с. 596*), дарен с разум и изпълняващ дълга си. И което е най-важното – независимо от религиозна и етническа принадлежност, социално положение, раса, пол.

Коранът наистина проповядва съчувствие и грижовност към всички хора, но примесени с предупреждения и заплахи към всякакви свидетелства за враждебност, алчност, безхаберие и насилие. Има повеля за неприбързване с налагането на ислямските истини. Пророкът Мохамед силно желаел да убеди хората в своята правота, за да бъдат спасени, но неговият Господ го предупредил, че във всяка реалност се съдържа мъдър промисъл: ”И ако твоят Господ пожелаеше, на земята щяха да повярват всички до един. Нима ти ще принудиш хората да повярват? ” (*сура 10: 99, с. 219*).

Исторически факт е, че отношенията между християнската и мюсюлманската общност на един по-ранен етап са имали почти идиличен характер. Християните проявявали съпричастие към идеите на Корана и дори се отъждествявали с тях. Постепенно обаче надделяват различията между двете религии (при това не толкова доктриналните, колкото институционализираните им форми на изповядване), което мотивира теолозите им да очертават все по-детайлно параметрите на тяхната идентичност.

С течение на времето християнските и ислямските богослови задълбочават и конкретизират както границите, така и доктриналните

различия между двете религии, но техните несъгласия, в крайна сметка се свеждат до три съществени положения: учението за Светата троица, божествената природа на Исус, почитан от мюсюлманите като един от пратениците на Аллах, но не и като Божи син, и монашесвото, което според Корана е човешка измислица. Факт е, че Ислямът е пропит от арианство (основната ерес, разделяща фундаментално християните и нехристияните), защото отрича божествеността на Христос (Бог няма съдружник), същевременно обаче приема качеството му на пратеник-пророк.

В резюме, **основните концепции на ислямския светоглед** могат да се осветлят в следните утвърждаващи съждения:

Земният свят е същност, сътворена по волята на Създателя и поддържана от него за смислени цели. Събитията не са хаотични, нито се определят от „сляпа“ случайност, а следват установени правила.

Човекът е Божие творение, определено да бъде Негов наместник на земята. Появата му не е случайна или непредвидено събитие. Той е избран да култивира земята, обогатявайки живота със знания, добродетел, цел и смисъл. Земният му живот не е затвор, идването му в света не е наказание за предишни грехове, нито е прогонен от друг свят и хвърлен в този. Напротив, всичко тук е създадено за него и подчинено на него: „Ако благодетелствате, за себе си благодетелствате, ако вършите зло, то пак е за вас“ (*сура 17: 7, с. 281*).

Знанието е върховна ценност, неразделна част от човешката личност, нейна уникална способност, задължение и битие. То е онова, което издига човека до „наместник“ на своя Създател, като му дава правото да заслужи помощта и уважението Му.

Първият етап от живота не е наченал в грях или бунт срещу Създателя. „Падението“ в Райската градина, разкаянието на Адам и Ева, прошката на Аллах и състраданието Му, враждата между човека и Сатаната – е поредица от прекалено смислени събития, за да е случайна. Божията промисъл, изглежда, е била да се дисциплинира първият човек, като му се даде възможност „да вкуси“ от падението и възхода, загубата и триумфа, отклонението и помирението със Създателя. Така човекът би се подготвил по-добре за живота, просветявайки се как да откликва в миговете на несигурност и изпитание: „Който се е напътил, за себе си се напътва, а който се е

заблудил, в свой ущърб се заблуждава. Никой съгрешил не ще носи греха на друг” (сура 17: 15, с. 282).

Двата пола са равностойни. Ева не е „по-слабата”, не е изкусила Адам да яде от забраненото дърво, нито само тя е отговорна за прогонването от Райската градина. Двамата са били еднакво изкушени и еднакво отговорни, двамата са се разкаjali и двамата са били благословени с прошка от Аллах. Това е много важен момент, защото показва, че изначално Ева е освободена от последвалото я проклятие през вековете, защото обвинението, че единствено тя е отговорна за падението – е изначално снето. Става ясно, че убедеността в несъвършенството на жената – превърнала се в дълбоко вкоренена неосъзната идеология, подхранваща до днес сексизма – няма основание. И автентичният текст на Корана на много места разяснява това: мъжът и жената са равноправни, еднакво способни на добродетел, еднакво чувствителни и еднакво заслужават санкции и награди, презрение и уважение.

Дисциплината има огромно място в живота на човека. А самодисциплината – макар и да изглежда трудна и даже тиранична – прави душата господар на себе си, развивайки силата на волята. Дефицитът в живота е дефицит на сила на волята. Тя не е благословия и не зависи от човека; тя е съществува му, него самия.

В синтез, сходните принципи и доктринални фундаменти на Християнството и Исляма могат да се обобщят в последващата феноменология, осветляваща:

1. Целта на предупрежденията: Божиите предписания да стигнат до всеки човек на земята, като се предадат благоветието и заплахата, че праведниците ще влязат в Рая, а грешниците ще понесат тежки последствия на този свят и в отвъдния.

2. Целта на Божиите възвеличавания: да се ограничи човешката самовлюбеност, гордост и високомерие, като се приеме надмощието на Създателя над творението.

3. Целта на ритуалите: да се спазва хигиената – телесна и духовна – за да се отстраняват негативни външни въздействия и хората да се предпазват от поквара.

4. Целта на обещанието за отвъден живот: да се осъзнаят Божията щедрост и мимолетността на земните блага чрез въздържане от грешния ламтеж за все повече и личният материален интерес да се жертва в полза на хората в нужда.

5. Целта на предписанието за търпение: да се избягват грехове и провинения чрез трупане на добри дела и искрена убеденост в милосърдието на Бога, който вещае беди и обещава въздаяние на онзи, който устои на изпитанията. Той не натоварва никой човек с повече, отколкото е способен да понесе.

Ролята на персоната като медиатор за предаване на Божието откровение и образец за подражание е възплатена в тежките, но достойни мисии на Христос и Мохамед.

Двете религии претендират за извечност, чистота и единство на доктрините си. Възникват от един и същ първоизвор, но впоследствие хората, които ги изповядват, започват да се отклоняват от пътя и предписанията на своите пророци.

Дълбинното проникване в свещеността на словото, живеещо в автентичните текстове на Библията и Корана, е своеобразна духовна среща – със загадъчен стил и ярка образност, с отчетлив ритъм и спокоен тон, с богата иносказателност и пътища за умиротворение на душата. Очарователен интелектуален и морален пейзаж на нейните лутания...

И двете религии са метафизични, имат своята мъдрост и живеят чрез вярата, хилядолетия поддържайки общокултурното си битие.

Научният въпрос за епистемологията на религиозните твърдения не може да има друг, освен амбивалентен характер: той е от значение и като че ли не е от значение. Всеки непредубеден разум би се съгласил, че науката и съвременната религия не дават вече съпернически си, а по-скоро допълващи се обяснения на човека и Вселената – описвайки едно и също, но от различни гледни точки.

И в двете доктрини има изобилие от концептуални трудности за скептика. Но чиста святост вътрешна имат само скучните в разума си. На мислещия човек се пращат за изпитание тежки изкушения и е блажен не който не се изкушава, а който преодолява. Онзи, който никога в нищо не се съмнява, е с мъртва душа.

Стандартно е да се заяви, че затрудненията в приемането са просто загадки – което всъщност удовлетворява вярващите, защото Бог не е разкрил изцяло себе си. Но е несериозно да се очаква търсещият човешки разум да е способен да разбере безпределните божии загадки, елиминирайки безбройните противоречия.

Квинтесенция на двете доктрини е свободната човешка воля. Човекът е съгрешил по собствен избор (в Християнството) или е изначално несъвършен (в Исляма). Той трябва по собствен избор да приеме божие спасение, работейки за възраждането си в своя живот, или не вярвайки в него – да го отхвърли.

Накрая, един пасаж от книга на популярния руски писател Борис Акунин чудесно би илюстрирал заключителния замисъл на изложеното дотук: разговор между екстравагантния персонаж от женски пол сестра Пелагия с представителя на духовния клир епископ Митрофаний:

„Пелагия хрисимо се поклони, сякаш му признаваше пълното право да се гневи, но в гласа ѝ нямаше много смирение, а в думите ѝ съвсем:

– У вас, отче владико, говори мъжката ограниченост. Мъжете в съжденията си твърде много разчитат на зрението за сметка на останалите пет сетива.

– Четири – не пропусна да я поправи Митрофаний.

– Не, отче, пет. Не всичко на света може да се долови със зрение, слух, осезание, обоняние и вкус. Съществува още едно чувство, което няма име, то ни е дарено, за да можем да усещаме Божия свят не само телом, но и с душата си. Чак ми е чудно, че с незрелия си ум и дух трябва да ви го разяснявам” (Акунин, 2006, с. 27).

За съвременния човек е трудно нещо да се откаже от материалистичната координатна система, погрешно двуизмерна. Тя игнорира третото измерение, което условно наричаме „мистично” и със сигурност след време ще намерим друг, не толкова емоционален термин. Днешната наука (твърде механистична) малко се занимава с това, прегърнала идеята на обожаемия Еклисиаст, който казва: „Кривото не може да стане право, и това, що го няма, не може да се брой” (*Стар завет, 1: 15, с. 658*). Но един от основоположниците на научния прогрес, Галилео Галилей, формулирайки главния догмат

на учения, казва друго: да се измери всичко, що може да се измери, а което не може – да се направи измеримо. Нарастващата криза на смисъла през XXI век показва, че е дошло време науката да признае подобна задача, да се заеме с мистичното и щом „трябва” – да го направи измеримо.

А иначе – за ограниченото човешко същество все ще остава „реално” това, което може да мери и докосва, което е видимо и осезаемо, което вълнува неговите помисли и чувства. Което е битието. Но за одухотвореното човешко същество, за вътрешното просветление – което е иносбитието – нереалното е реално. Защото другото, както се казва, е просто една илюзия.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Акунин, Б.** Пелагия и черния монах. С., 2006.
2. Библия. Священото писание на Стария и Новия завет. С., 1991.
3. **Газали, И.** Сине. С., 2004.
4. **Йонкова, К.** Дебатът между моделите на човешко поведение. В. Търново, 2008.
5. **Радев, Р.** ред. Религиите: Будизъм, Християнство, Ислям. Кратък речник. С., 1994.
6. **Темпълтън, Д.** Закони на живота. С., 2002.
7. **Теофанов, Ц.** Священият Коран и неговата мъдрост. В: Предговор на Священия Коран. С., 2006.
8. **Хайрадин, А.** ред. Священия Коран. С., 2006.